



จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ

วาริรัตน์ แก้ววไร





การพัฒนา หลักสูตร

จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ

วาริรัตน์ แก้วอุไร



สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

Naresuan University Publishing House

www.nupress.grad.nu.ac.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

วาริรัตน์ แก้วอุไร.

การพัฒนาหลักสูตร : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ.--พิษณุโลก : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2564.
366 หน้า.

1. การศึกษา -- หลักสูตร. II. ชื่อเรื่อง.

375

ISBN 978-616-426-232-4

ISBN (e-book) 978-616-426-233-1

สพท. 97

ราคา 450 บาท

พิมพ์ครั้งที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2564



สงวนลิขสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้
ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร เท่านั้น

ผู้จัดพิมพ์ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

มีวางจำหน่ายที่ 1. ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- สาขา ศาลาพระแก้ว กรุงเทพฯ โทร. 0 2218 7000-3
สยามสแควร์ อาคารวิทยุทิศ กรุงเทพฯ โทร. 0 2218 9881, 0 2255 4433
มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก โทร. 0 5526 0162-5
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา โทร. 0 4421 6131-2
มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี โทร. 0 3839 4855-9
โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (ร.ร.จปร.) จังหวัดนครนายก โทร. 0 3739 3023, 0 3739 3036
จตุรัสจามจุรี กรุงเทพฯ โทร. 0 2160 5301
มหาวิทยาลัยพะเยา โทร. 0 5446 6799, 0 5446 6800
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โทร. 0 4492 2662-3
สาขาย่อยคณะเศรษฐศาสตร์จันทรา โทร. 0 2218 3979
สาขาหัวหมาก โทร. 0 2374 1378

2. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาคารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 50 ถนนงามวงศ์วาน
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 0 2579 0113

3. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาคารอนุกประสงค์ ชั้น 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนพระจันทร์
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0 2613 3899, 0 2623 6493

- สาขา ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ โทร. 0 5394 4990-1
ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดสงขลา โทร. 0 7428 2980, 0 7428 2981
ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา จังหวัดยะลา โทร. 0 7329 9980

4. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อาคารมหาธรรมราชา
จังหวัดพิษณุโลก 65000 โทร. 0 5596 8833 ถึง 8836

กองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

ออกแบบปก

สรุภา แสงเย็นพันธ์

ออกแบบรูปเล่ม

สิญญา จันทา

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด พีดีจีคอล จำกัด 194/15 ถนนพญาไท ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก



สำนักพิมพ์นี้เป็นสมาชิกสมาคมผู้จัดพิมพ์
และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย
<http://www.thaibooksociety.com>



พิมพ์บน
กระดาษคุณภาพ เพื่อลดผลกระทบต่อ
สิ่งแวดล้อมและสุขภาพคนรุ่นต่อไป

กรณีต้องการสั่งซื้อหนังสือปริมาณมาก หรือเข้าชั้นเรียนติดต่อได้ที่
ฝ่ายจัดจำหน่ายสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

☐ nuph@nu.ac.th

📌 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร

☎ 0 5596 8833-8836

📱 [nu_publishing](https://www.facebook.com/nu_publishing)



📄 [nu_publishing](https://www.facebook.com/nu_publishing)

📄 [nu_publishing](https://www.facebook.com/nu_publishing)

คำนำ

หลักสูตรเป็นหัวใจของการจัดการศึกษา เป็นแก่นสำคัญในการวางแผนทางการจัดการศึกษา เป็นตัวกำหนดทิศทางของการศึกษาในการที่จะให้ความรู้ การเสริมสร้าง เจตคติ ตลอดจนการฝึกฝนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนารอบด้าน หลักสูตรเป็นหลักและหัวใจของการจัดการเรียนการสอน ทำให้การศึกษาดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และทำให้การศึกษามีประสิทธิภาพ หลักสูตรเป็นเสมือนบ้ำหลอมพลเมืองที่ดีและมีคุณภาพ คุณภาพของพลเมืองจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับหลักสูตรว่าต้องการให้ผู้ผ่านการศึกษามีคุณสมบัติอย่างไร

การพัฒนาหลักสูตรที่ดีนั้นจะต้องรู้ถึงปัญหา สภาพของปัญหาก่อนแล้วจึงระดมความคิดเห็นในการแก้ไขปัญห หลักสูตรที่ดีต้องสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสังคม มีความหมายต่อชีวิตของผู้เรียน ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม และสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่ายเพื่อให้หลักสูตรที่ผ่านการพัฒนามีคุณภาพ ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรการกำหนดจุดมุ่งหมายเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากขั้นตอนหนึ่ง เพราะจะบอกถึงความมุ่งหวังว่าจะพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะและความรู้ความสามารถในลักษณะใดรวมทั้งยังเป็นแนวทางในการกำหนดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้รวมทั้งการวัดและประเมินผล การเรียนรู้ของผู้เรียน นักพัฒนาหลักสูตรจึงต้องพิจารณากำหนดจุดประสงค์อย่างรอบคอบ กำหนดอย่างชัดเจนและเหมาะสมสอดคล้องกับปรัชญาและค่านิยมของสังคม สภาพปัญหาและความต้องการของสังคมและผู้เรียน ตลอดจนมีความสมดุลระหว่างความรู้และทักษะหรือระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ

หนังสือ การพัฒนาหลักสูตร : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ รวบรวมและเรียบเรียงขึ้น เพื่อให้นิสิตระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา รวมทั้งครูอาจารย์ ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าทั่วไปได้ใช้ในการศึกษาอ้างอิง การเขียนหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้รวบรวมและเรียบเรียงจากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย ตำราต่าง ๆ ตลอดจนประสบการณ์จากการมีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรทั้งระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับอุดมศึกษา และหลักสูตรที่ไม่ใช่ระดับปริญญา

ผู้เขียนขอกราบขอบคุณนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ผู้เขียนได้อ้างอิงหนังสือ ตำรา เอกสาร งานวิจัย บทความต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ในบรรณานุกรมท้ายเล่ม ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าความตั้งใจและความมุ่งมั่นในการกลั่นกรองหนังสือ การพัฒนาหลักสูตร ขึ้นมาจะทำให้เกิดแนวคิดแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษา

วาริรัตน์ แก้วอุไร

ครบถ้วน

สารบัญ

บทที่ 1	หลักการและแนวคิดในการจัดทำหลักสูตร.....	1
	มโนทัศน์สำคัญ	2
	ลักษณะทั่วไปของการศึกษา	4
	ความหมายของการศึกษา.....	7
	ความสำคัญของการศึกษา	8
	ความมุ่งหมายของการศึกษา	13
	หลักการจัดการศึกษา	24
	ความหมายของหลักสูตร	25
	ความสำคัญของหลักสูตร.....	28
	คุณสมบัติของหลักสูตร.....	30
	องค์ประกอบของหลักสูตร.....	31
	ลักษณะของหลักสูตรที่ดี.....	36
	ความหมายของการสอน.....	38
	องค์ประกอบของการสอน	40
	ลักษณะการสอนที่ดี.....	42
	ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา หลักสูตร และการสอน	45
	บทสรุป	47
	คำถามท้ายบท.....	48
บทที่ 2	การวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาและหลักสูตร.....	49
	มโนทัศน์สำคัญ	50
	ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร	53
	พื้นฐานที่จำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร	55

พื้นฐานด้านปรัชญา.....	55
พื้นฐานด้านจิตวิทยา.....	66
พื้นฐานด้านสังคมวิทยา.....	70
พื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.....	74
พื้นฐานเกี่ยวกับวิชาความรู้.....	77
พื้นฐานเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ.....	78
ปัจจัยในการพัฒนาหลักสูตร.....	89
บทสรุป.....	105
คำถามท้ายบท.....	106
บทที่ 3 การจัดทำหลักสูตร.....	107
มโนทัศน์สำคัญ.....	108
ระดับของหลักสูตร.....	109
รูปแบบของหลักสูตร.....	119
ทฤษฎี หลักการ และรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร.....	127
การวางแผนหลักสูตร.....	138
การออกแบบหลักสูตร.....	141
กระบวนการขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตร.....	163
บทสรุป.....	193
คำถามท้ายบท.....	194
บทที่ 4 การนำหลักสูตรไปใช้.....	195
มโนทัศน์สำคัญ.....	196
ความหมายของการนำหลักสูตรไปใช้.....	197
หลักการสำคัญเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้.....	198
ขั้นตอนการนำหลักสูตรไปใช้.....	206
การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน.....	218

ปัจจัยที่ช่วยให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบความสำเร็จ	261
บทสรุป	262
คำถามท้ายบท	264
บทที่ 5 การพัฒนาหลักสูตร.....	265
มโนทัศน์สำคัญ	266
ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร	267
กระบวนการพัฒนาหลักสูตร	268
หลักการสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร.....	271
บทสรุป	281
คำถามท้ายบท	283
บทที่ 6 การประเมินหลักสูตรและการนำผลประเมินไปใช้ในการ	
 พัฒนาหลักสูตร.....	285
มโนทัศน์สำคัญ	286
ความหมายของการประเมินหลักสูตร	287
จุดมุ่งหมายของการประเมินหลักสูตร	288
กระบวนการประเมินหลักสูตร	291
ลักษณะของการประเมินหลักสูตร	295
รูปแบบของการประเมินหลักสูตร	297
เกณฑ์ที่ใช้พิจารณาการประเมินหลักสูตร	327
กรณีตัวอย่างการประเมินหลักสูตร	329
บทสรุป	337
คำถามท้ายบท	340
บรรณานุกรม	341
ดัชนี.....	354

הרשמה

การพัฒนาหลักสูตร : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ
Curriculum Development : From Theory to Practice

มโนทัศน์สำคัญ

การศึกษา เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในตัวมนุษย์ และสิ่งต่าง ๆ ในสังคมในทางที่ดีขึ้น การศึกษาเป็นกระบวนการที่มุ่งให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ส่งเสริมให้บุคคลเจริญเติบโตมีความเจริญงอกงามทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาจะใช้หลักสูตรเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาสำหรับควบคุมคุณภาพของการศึกษาในแต่ละระดับ

หลักสูตร เป็นหัวใจของการจัดการศึกษา เป็นแนวทางการสร้างลักษณะของพลเมือง ของชาติ สร้างชาติและสามารถทำนายลักษณะของสังคมในอนาคตได้ เป็นเครื่องชี้นำทาง กำหนดแนวทางการจัดความรู้และประสบการณ์เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียน ได้รับการศึกษาที่มุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ทั้งหมดที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเอง ไปในทิศทางที่พึงปรารถนาอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง และชุมชน หลักสูตรเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าการศึกษานั้นมีความมุ่งหมายให้การศึกษาแก่ผู้เรียนอย่างไร ต้องการให้ความรู้ ทักษะและเจตคติในด้านใดบ้าง สิ่งต่าง ๆ ที่ประมวลไว้ในหลักสูตรเป็นเสมือนแนวทางที่ช่วยให้ทราบได้ว่าการศึกษานั้นต้องการเน้นไปในทิศทางใด หลักสูตรมีลักษณะ เป็นพลวัตและเปลี่ยนแปลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างต่อเนื่อง หลักสูตรที่ดีต้อง สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสังคม สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม มีความหมายต่อชีวิตผู้เรียน และเหมาะสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม และหลักสูตรที่ดี ต้องพัฒนาขึ้นด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

การสอนหรือการจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ สร้างความคิดที่จะนำความรู้ไปใช้ เกิดทักษะหรือความชำนาญที่จะแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม การสอนเป็นกระบวนการสำคัญที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงามในตัวบุคคล การสอนเป็น กระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลลัพธ์ตามที่กำหนดในจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การสอนเป็นหัวใจสำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ หลักสูตรจะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่เพียงไรขึ้นกับ การจัดการเรียนการสอน ลักษณะของการสอนที่ดีจะต้องบอกเป้าหมายการเรียนรู้และวัตถุประสงค์ ที่ชัดเจน ให้มีแนวปฏิบัติที่ชัดเจน สอน/แนะนำ บนพื้นฐานของความรู้และประสบการณ์เดิม

ของผู้เรียน จัดสถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่กระตุ้นการเรียนรู้ช่วยให้เกิดการรับรู้ที่ชัดเจน จัดหา เตรียมสื่อและทรัพยากรการเรียนรู้ให้ใช้ได้ง่าย จัดกิจกรรมที่หลากหลาย กระตุ้นให้เกิด แรงจูงใจ มีความรับผิดชอบและมีวินัยในตนเอง กระตุ้นให้แสดงความคิดและมีเหตุผล

หลักสูตรในแนวคิดใหม่ต้องคำนึงถึงการจัดการศึกษาที่เอื้อต่อผู้เรียนที่สามารถเข้าถึงแหล่ง ความรู้แบบ Big Data ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ที่ต่างกระบวนทัศน์ (Paradigm)

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. อธิบายลักษณะทั่วไป ความหมาย และความมุ่งหมายของการศึกษาได้
2. อธิบายความหมาย ความสำคัญ คุณสมบัติ องค์ประกอบ และลักษณะของ หลักสูตรได้
3. อธิบายความหมาย และความสำคัญของการสอนได้
4. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาหลักสูตรและการสอน

สาระการเรียนรู้

- 1.1 ลักษณะทั่วไปของการศึกษา
- 1.2 ความหมายของการศึกษา
- 1.3 ความสำคัญของการศึกษา
- 1.4 ความมุ่งหมายของการศึกษา
- 1.5 หลักการจัดการศึกษา
- 1.6 ความหมายของหลักสูตร
- 1.7 ความสำคัญของหลักสูตร
- 1.8 คุณสมบัติของหลักสูตร
- 1.9 องค์ประกอบของหลักสูตร
- 1.10 ลักษณะของหลักสูตรที่ดี
- 1.11 ความหมายของการสอน
- 1.12 องค์ประกอบของการสอน
- 1.13 ลักษณะของการสอนที่ดี
- 1.14 ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา หลักสูตร และการสอน

ลักษณะทั่วไปของการศึกษา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพที่ดีนั้นคือ การให้การศึกษาเพื่อที่จะนำเอาความรู้และความสามารถไปพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังคนของประเทศให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวัง นอกจากนี้การศึกษายังเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องในการพัฒนาคนของสังคม และจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ มิใช่เป็นกระบวนการทางธรรมชาติ

ลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาในอดีต มีแนวทางดังนี้

การศึกษา คือ การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการที่คนรุ่นก่อนถ่ายทอดความรู้ ความคิดและประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เยาว์ในสังคมรับต่อกันไปเรื่อย ๆ

การศึกษา คือ การคลี่คลายคุณสมบัติที่อยู่ในตัวคนออกมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่

การศึกษา คือ การฝึกวินัยทางจิต การศึกษาจะช่วยฝึกอำนาจจิตที่อยู่ในตัวคน ให้กล้าแข็ง เชื่อว่าอำนาจจิตที่กล้าแข็งจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้สำเร็จ และสามารถคิดหาเหตุผลได้ดี

ลักษณะสำคัญของการศึกษาในยุคก้าวหน้า มีแนวทาง ดังนี้

การศึกษา คือ กระบวนการสร้างความเจริญให้แก่บุคคล การศึกษาจะต้องตรงกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตซึ่งมีความต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นที่ยอมรับกันว่า การศึกษา คือ กุญแจไขไปสู่ความเจริญทุกด้านในสังคม ดังที่ ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้ในโอกาสนี้ว่า การเรียนรู้สู่จุดเปลี่ยนประเทศไทย ว่า “มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงสุด สามารถเรียนรู้ให้บรรลุอะไรก็ได้ การออกแบบการเรียนรู้ให้คนไทยทุกคนกลายเป็นบุคคล เรียนรู้และมีกระบวนการเรียนรู้ที่ดี ประเทศไทยจะเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง” (2557, หน้า 3) กระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษาจึงมี 2 กระบวนการ คือ 1) เปลี่ยนจากการเน้นการสอน เป็นส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) เปลี่ยนฐานการเรียนรู้จากตำรา เป็นเรียนรู้จากชีวิตจริง ปฏิบัติจริง

สาระของการปฏิรูปการศึกษา คือ สอนให้น้อยลง เรียนรู้ให้มากขึ้น (Teach less – Learn more) จึงควรมีการเปลี่ยนแปลงจากการสอนถ่ายทอดเนื้อหาไปเป็นส่งเสริมการเรียนรู้ที่ดี เหล่านี้เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษา (2557, หน้า 13)

ประเภทและลักษณะของการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 หมวดที่ 3 ในเรื่องระบบการศึกษา

มาตรา 15 กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

1. การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

2. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545. หน้า 9-10)

สำหรับลักษณะของการจัดการศึกษานั้น แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 ได้กำหนดแนวคิดการจัดการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560, หน้า จ-ฉ) ไว้ดังนี้ แนวคิดการจัดการศึกษา (Conceptual Design) ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ยึดหลักสำคัญในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย หลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for All) หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง (Inclusive Education) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม (All for Education) อีกทั้งยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs 2030) ประเด็นภายในประเทศ (Local Issues) อาทิ คุณภาพของคนทุกช่วงวัย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ และวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม โดยนำยุทธศาสตร์ชาติ (National Strategy) มาเป็นกรอบความคิดสำคัญในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ได้กำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) ไว้ ดังนี้

“คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21” โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา 4 ประการ คือ

1. เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ
2. เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นดี มีคุณลักษณะ ทักษะ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และยุทธศาสตร์ชาติ

3. เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รักสามัคคี และร่วมมือกันกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4. เพื่อนำประเทศไทยก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลาง และความเหลื่อมล้ำภายในประเทศลดลง

เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์และจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติได้วางเป้าหมายไว้ 2 ด้าน คือ 1) เป้าหมายด้านผู้เรียน และ 2) เป้าหมายของการจัดการศึกษา

เป้าหมายด้านผู้เรียน (Learner Aspirations) มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีคุณลักษณะ และทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (3Rs8Cs) ประกอบด้วยทักษะและคุณลักษณะต่อไปนี้

3Rs ได้แก่ การอ่านออก (Reading) การเขียนได้ (Writing) และการคิดเลขเป็น (Arithmetics)

8Cs ได้แก่ ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem Solving) ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity and Innovation) ทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรมต่างกระบวนทัศน์ (Cross – cultural Understanding) ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ (Collaboration, Teamwork and Leadership) ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ (Communications, Information and Media Literacy) ทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Computing and ICT Literacy) ทักษะอาชีพและทักษะการเรียนรู้ (Career and Learning Skills) และความมีเมตตา กรุณา มีวินัย คุณธรรม จริยธรรม (Compassion)

เป้าหมายของการจัดการศึกษา (Aspirations) มี 5 ประการ คือ

1. ประชากรทุกคนเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพและมีมาตรฐานอย่างทั่วถึง (Access)
2. ผู้เรียนทุกคน ทุกกลุ่มเป้าหมายได้รับการการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานอย่างเท่าเทียม (Equity)
3. ระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ สามารถพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุขีดความสามารถเต็มตามศักยภาพ (Quality)
4. ระบบการบริหารจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ เพื่อการลงทุนทางการศึกษาที่คุ้มค่าและบรรลุเป้าหมาย (Efficiency)
5. ระบบการศึกษาที่สนองตอบและก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เป็นพลวัตและบริบทที่เปลี่ยนแปลง (Relevancy)

ความหมายของการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กล่าวถึงความหมายของการศึกษาว่า “การศึกษา” หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2542) กล่าวว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญของการสร้างและสะสมพลังของชาติ ชาติใดมี “ทุนทางสังคม” แข็งแกร่ง มีคุณภาพดีมาน้อยเพียงใด มีปริมาณมากแค่ไหน ย่อมขึ้นกับคุณภาพของระบบการศึกษา

ปรัชญา เวสารัชช์ (2545) กล่าวว่า การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้ และประสบการณ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติ การสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝังค่านิยม การถ่ายทอดศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

สาโรช บัวศรี (2549) ให้ความหมายว่า การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม โดยเป็นการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนงอกงาม หรือหมายถึงการศึกษาเพื่อการพัฒนา สิ่งที่เราเรียกว่า การพัฒนาชั้น 5 ซึ่งประกอบด้วย 1) รูป คือ ร่างกาย รวมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมทั้งปวง 2) เวทนา คือ อารมณ์ทุกข์ และสุขของมนุษย์ 3) สัญญา คือ การเรียนรู้ และเป็นตัวสร้างความจำ 4) สังขาร คือ องค์ประกอบทางจิตที่คอยปรุงแต่งให้คิดดีหรือชั่ว และ 5) วิญญาณ คือ การรับรู้ที่เกิดจากการสัมผัส ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีความโลภ ความโกรธ ความหลงอยู่ จะได้ลดน้อยถอยไป และได้บรรลุถึงชีวิตที่ร่มเย็นตามควรแก่กรณี

ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2555) กล่าวว่าการศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากความหมายของการศึกษาที่ประมวลมา แสดงให้เห็นว่า การศึกษาเป็นกระบวนการที่มุ่งให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและส่งเสริมให้บุคคลเจริญเติบโตมีความงอกงามทาง ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา จนเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม

ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้มีศักยภาพ นำความรู้ความสามารถไปพัฒนาประเทศ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้พลเมืองของประเทศมีการศึกษา ได้แสวงหาความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างถ่องแท้จนสามารถนำความรู้นั้นมาปรับปรุงตนให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เนื่องจากสภาพแวดล้อมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เรียกว่าเป็นยุคของข่าวสาร ความรู้ หรือสารสนเทศ การศึกษาหาความรู้จึงมีความจำเป็นในการพัฒนามนุษย์ให้รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

การศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญไปในทิศทางที่พึงประสงค์ ทั้งนี้เพราะเป้าหมายในการจัดการศึกษามุ่งจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม ปลูกฝังให้ประชากรมีความรู้ความสามารถทั้งทางวิชาการในด้านต่าง ๆ รวมทั้ง ความรู้ด้านศิลปะวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ความเป็นไทย

การศึกษา กับ สังคม และ วัฒนธรรม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์จำเป็นต้องดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน ไม่สามารถจะดำรงชีวิตอย่างอิสระแต่เพียงลำพังได้ การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันทำให้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มนุษย์จึงต้องสร้างกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้น สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกัน และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม เรียกว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนอีกรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่น ก็คือ การศึกษานั้นเอง จึงกล่าวได้ว่า สังคมใดขาดการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ก็เป็นการยากยิ่งที่จะสามารถสืบสานวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่นอกจากนี้ การศึกษายังเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization Process) เช่น การศึกษาปลูกฝังเจตคติ ค่านิยม ความเชื่อ แนวคิดต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกในสังคม การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาสังคม คือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพและมีลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น การศึกษาส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ และสามารถแก้ไขปัญหาโดยใช้วิจารณญาณของตนเอง มีความศรัทธาในความสามารถของตนเอง รักการทำงาน การมุ่งประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสมาชิกในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สังคมมีความมั่นคงปลอดภัย

สังคมมีบทบาทในการจัดตั้งสถาบันทางการศึกษาขึ้น เพื่อทำหน้าที่ให้การศึกษาอบรมแก่สมาชิกของสังคมให้เป็นสมาชิกที่สังคมปรารถนา การศึกษาจึงจำเป็นต้องพึงพากระบวนการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม ทั้งนี้เป้าหมายและนโยบายต่าง ๆ ทางสังคม ย่อมมีอิทธิพลต่อการศึกษา เช่น การกำหนดหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน ซึ่งต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมและความต้องการของคนในสังคม ซึ่งการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมนั้น จะต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) สมาชิกของสังคมศึกษาเล่าเรียนได้ทุกระยะเวลาที่ต้องการเป็นการศึกษาเพื่อความเท่าเทียม ในด้านโอกาสทางการศึกษา

1. ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อบุคคล

พจนม พงษ์ไพบูลย์ (2557) กล่าวว่า การศึกษามีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถ เสริมสร้างสติปัญญา เป็นแนวทางในการเลี้ยงชีพที่สุจริต และเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของประเทศชาติ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน การศึกษา คือ การสร้างคนให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะประกอบการทำงานอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม การศึกษาเป็นความจำเป็นของ

ชีวิตอีกประการหนึ่งนอกเหนือจากความจำเป็นด้านที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และ ยารักษาโรค การศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่จะช่วยแก้ปัญหาทุก ๆ ด้านของชีวิตและเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของชีวิตในโลกที่มีกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบให้วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน การศึกษาจึงยังมีบทบาท และความจำเป็นมาก การศึกษาที่จะช่วยให้ทุกคนมีชีวิตที่ดี มีความสุข จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ ดังนี้ 1) การศึกษาให้ความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นอย่างเพียงพอ เช่น ความรู้และทักษะ ทางด้านภาษา การคิดคำนวณ ความเข้าใจหลักการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสภาพปัจจุบัน มีความจำเป็นต้องสนับสนุนให้ทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างน้อย 12 ปี จึงจะเพียงพอ กับความต้องการ และความจำเป็นที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น 2) การศึกษาทำให้ คนเป็นคนฉลาด มีเหตุผล คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น และรู้จักวิธีแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง และเพื่อการทำงานอาชีพ 3) การศึกษาส่งเสริมนิสัยที่ดีงามให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยเฉพาะนิสัยรัก การเรียนรู้ และนิสัยอื่น ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รับผิดชอบ เป็นต้น 4) การศึกษาส่งเสริม ความองอาจทางร่างกาย มีสุขภาพพลานามัยที่ดี รู้จักรักษาตนให้แข็งแรง ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ และสารพิษ 5) การศึกษาทำให้ผู้เรียนไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว เห็นความสำคัญของประโยชน์ ส่วนรวม ให้ความร่วมมือกับผู้อื่นในสังคม อยู่ร่วมกับผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ช่วยสร้างสังคม ที่สงบเป็นสุข รักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน และ 6) การศึกษาทำให้คนมีทักษะการทำงานอาชีพ ที่เพียงพอต่อการเข้าสู่การทำงานอาชีพ รู้จักการประกอบอาชีพ และรู้จักพัฒนาการทำงานอาชีพ

2. ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อสังคม

จักรพงษ์ สุวรรณรัชต์ (2553) อธิบายว่า การศึกษาเป็นระบบของสังคม และต้องเป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่สังคมวางไว้ รวมถึงการมีบทบาทตามที่สังคมปรารถนา การศึกษาเป็นตัวอย่างสำคัญ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีอิทธิพลต่อ การกำหนดรูปแบบหรือระบบการศึกษาในสังคมได้เช่นเดียวกัน การศึกษามีบทบาทหรือมีอิทธิพล อย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การศึกษาเป็นเครื่องมือหรือเทคนิคให้คนใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยความตั้งใจและรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา เมื่อเป้าหมายเปลี่ยนแปลง การศึกษาก็จะต้องเปลี่ยนตามองค์ประกอบปัจจัยทางสังคมต่อการศึกษา ได้แก่ ค่านิยม วัฒนธรรม ครอบครัว และจำนวนประชากร การศึกษาของแต่ละสังคมในแต่ละยุคสมัยจะขึ้นอยู่กับพลังทางสังคม ที่มีอำนาจ กลุ่มคนที่พยายามทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่การศึกษาก็มีอำนาจในตัวเอง

ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมดังนี้ 1) ทำให้สมาชิกในสังคมมีความฉลาดรอบรู้ โดยมีผลมาจากการสืบทอดวัฒนธรรมของตนและเรียนรู้วัฒนธรรมสังคมอื่น ๆ 2) ทำให้มีการประดิษฐ์ คิดค้น แสวงหาสิ่งใหม่ ๆ มาสนองตอบความต้องการของตนกับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลง 3) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยการปรับปรุงการทำมาหากินของตนในสังคมให้ดีขึ้น 4) ทำให้มนุษย์รู้จักปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้สะดวกสบายยิ่งขึ้น และ 5) ทำให้มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารกันได้รวดเร็ว สรุปได้ว่า ปัจจัยทางสังคมเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม การจัดการศึกษาต้องสอดคล้องกับโครงสร้างของสังคม โดยสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นขนาดของครอบครัวทั้งสังคม เมืองและสังคมชนบท ความสัมพันธ์ในครัวเรือนลดน้อยลง รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเปลี่ยนไป มีการอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่มากขึ้น ลักษณะของสังคมจะเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการศึกษา ถ้าจำนวนประชากรของสังคมมีผู้อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนมาก ก็จำเป็นต้องจัดระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อเศรษฐกิจ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา(2552) กล่าวว่า สภาวิชาการการศึกษาไทยในเวทีโลก พ.ศ. 2550 บ่งชี้ถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจกับการศึกษา โดยการจัดการศึกษาเป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ และทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การจัดการศึกษาให้กับประชาชนอย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และประสิทธิภาพ ประชากรมีความรู้ความสามารถ มีทักษะ และเป็นพลเมืองดีที่มีความรับผิดชอบ สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจให้ประสบความสำเร็จได้ เศรษฐกิจในประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ส่งผลให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ และคุณภาพ ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อเศรษฐกิจมีดังนี้ 1) การศึกษาเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า เป็นการสะสมทุนมนุษย์ (Human Capital) ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาและสะสมทุนทางสังคม (Social Capital) คือ สร้างความมั่นคงและความเท่าเทียมกันทางด้านสถานะและรายได้ 2) ระบบการศึกษาเปรียบเสมือนโรงงานที่แปลงหรือผลิตแรงงานให้เป็นทรัพยากรที่มีค่า แรงงานเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตที่ใช้ร่วมกับทรัพยากรอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องจักร เทคโนโลยี วัตถุดิบ เพื่อผลิตสินค้าบริการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ การศึกษาจึงมีผลโดยตรงต่อการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจ 3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาโดยตรง เพราะการศึกษาเป็นการลดต้นทุน

ทั้งภาครัฐและเอกชน 4) เศรษฐกิจของประเทศเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า รัฐจะสามารถลงทุนทางการศึกษาได้มากน้อยเพียงใด ถ้าสังคมหรือประเทศชาติมีระบบเศรษฐกิจดีสมบูรณ์มั่นคง พลังทางเศรษฐกิจก็จะมีอิทธิพลต่อการเกื้อหนุนระบบการศึกษาอย่างมาก เช่น อาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์การศึกษา จำนวนครู-อาจารย์ เงินเดือน รวมถึงอุดมการณ์ของครู-อาจารย์ด้วย 5) เศรษฐกิจของบุคคล และครอบครัวเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า บุคคลจะสามารถได้รับการศึกษาในระดับและประเภทที่ตนเองปรารถนาได้มากน้อยเพียงใด และ 6) การจัดการศึกษาจะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ถ้าหากประเทศขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา ได้แก่ อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ โครงสร้างการผลิตของประเทศ แรงงานและการจ้างงาน และการกระจายรายได้

4. ความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อการเมือง

การศึกษา คือ ปัจจัยการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ของประเทศอันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาทุก ๆ ด้าน การศึกษาเป็นผลมาจากโครงสร้าง และกระบวนการทางการเมือง การให้ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ การพัฒนา ทักษะนิสัย และทัศนคติต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเพื่อช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสมและควรค่าแก่สังคม เพราะการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ ฝ่ายการเมืองใช้อำนาจในการดำเนินการปกครองซึ่งจะอยู่ในรูปของกฎหมาย การกำหนดนโยบายและการจัดสรรทรัพยากรการเมืองเป็นเรื่องของคุณธรรม หากนักการเมืองเป็นผู้มีคุณธรรม มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ก็จะทำให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้าเนื่องจากการกำหนดนโยบายที่ดี

จักรพงษ์ สุวรรณรัชมี (2553) กล่าวถึงบทบาทของการศึกษาที่มีต่อการเมือง ดังนี้

1) เป้าหมายการศึกษาคือการปรับปรุงคนและสังคม โดยมีการสร้างคนให้มีสำนึกแห่งการรับใช้และการปรับปรุง “มนุษยชาติ” 2) หน้าที่ทางการเมืองของการศึกษา คือ การศึกษามีหน้าที่ปลูกฝังความเชื่อ คุณค่า และทัศนคติที่สอดคล้องกับสภาพการปกครองโรงเรียนในระบอบประชาธิปไตย บทบาทของการศึกษาที่มีต่อสถาบันการปกครองในส่วนที่เกี่ยวกับระบอบการปกครองหรืออุดมการณ์ทางการเมือง คือ การขัดเกลาทางการเมือง การเลือกสรรทางการเมือง การสร้างบูรณาการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมือง 3) การศึกษาช่วยพัฒนาผู้นำทางการเมืองโดยผ่านระบบการศึกษา และ 4) การศึกษาช่วยเตรียมให้ประชาชนหรือพลเมืองมีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถ มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความจงรักภักดีต่อชาติ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษได้เข้ามามีบทบาทและความสำคัญในการพัฒนาที่ตัวบุคคล สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งการศึกษาจะทำหน้าที่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการทางการศึกษา เพื่อให้มนุษย์มีลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง

ความมุ่งหมายของการศึกษา

แนวคิดของการศึกษาที่จัดกลุ่มตามความมุ่งหมายของการศึกษาและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป มี 5 แนวคิด ดังนี้

1. การศึกษาเพื่อการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม (Education as transmission of cultural heritage)
2. การศึกษาเพื่อการฝึกวินัยทางจิต (Education as training of mental discipline)
3. การศึกษาเพื่อคลี่คลายคุณสมบัติที่อยู่ในตัวตนออกมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ (Education as unfolding)
4. การศึกษาเพื่อการสร้างความเจริญให้แก่บุคคล (Education as growth)
5. การศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม (Education as life and social developing)

จากแนวคิดข้างต้น สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. การศึกษาเพื่อการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม (Education as transmission of cultural heritage)

การศึกษา คือ การที่คนรุ่นก่อนถ่ายทอดความรู้ ความคิด ประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เยาว์ในสังคม ทำการรับทอดส่งต่อกันไปเรื่อย ๆ เป็นการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติประจำชาติ

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ เป็นสิ่งที่คนโดยส่วนรวมสร้างขึ้น เพื่อการมีชีวิตรอด รวมไปถึงทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และแบบแผนความประพฤติ การรวมตัวกันของมนุษย์จะทำให้เกิดเป็นสังคม

การอยู่ในสังคมนั้นจำเป็นต้องมีวัฒนธรรม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยอยู่ตลอดเวลา

ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) แบ่งวัฒนธรรมของสังคม ไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะสากล (Universal) หมายถึง วัฒนธรรมที่เน้นแนวปฏิบัติสำหรับคนทั่วไปในสังคมนั้น เช่น สังคมไทยถือว่าภาษาไทยเป็นวัฒนธรรมของคนไทย
2. ลักษณะเฉพาะพิเศษ (Specialties) ได้แก่ การดำเนินชีวิตของคนบางกลุ่มที่แตกต่างกันไป หรือมีลักษณะเฉพาะตัว
3. ลักษณะเลือกสรร (Alternative) เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตหรือแนวคิดที่แต่ละบุคคลในกลุ่มจะเลือกปฏิบัติ

หน้าที่ของการศึกษาต่อวัฒนธรรม คือ การศึกษาช่วยเตรียมมนุษย์เข้าสู่วิถีชีวิตในสังคม โดยรู้และเข้าใจวัฒนธรรม ปรับตนเข้ากับวัฒนธรรม เลือกรับวัฒนธรรมให้เหมาะสม ผสมผสาน วัฒนธรรมเก่า และใหม่ให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ และพัฒนาวัฒนธรรม

วัฒนธรรมกับการพัฒนาหลักสูตรและการสอน

1. จุดประสงค์ที่กำหนดไว้ควรให้ครอบคลุมในเรื่องใดบ้าง
2. เนื้อหาอะไรบ้างที่ควรเลือกมาบรรจุไว้ในหลักสูตร ซึ่งเนื้อหานั้นจะต้องเหมาะสมกับผู้เรียนและสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม
3. วิชาใด ควรจัดให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียน (วัฒนธรรมสากล) วิชาใดควรจัดให้เป็นวิชาเลือก โดยต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมเลือกสรรและวัฒนธรรมเฉพาะพิเศษด้วย
4. เทคโนโลยีในเรื่องใดควรนำมาพิจารณา
5. แนวการจัดการเรียนการสอนควรเน้นเรื่องใดให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม
6. เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป หลักสูตรควรเปลี่ยนไปอย่างไร

ข้อควรตระหนัก

- หากถือว่าการศึกษาเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมแต่เพียงอย่างเดียว มรดกที่สืบทอดต่อกันอาจลดปริมาณหรือคุณภาพลงเรื่อย ๆ
- ความเป็นจริงเมื่อมนุษย์ได้รับประสบการณ์จะพยายามปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
- การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญต่อการให้การศึกษา เช่น การให้เยาวชนศึกษาภาษาและวัฒนธรรมไทย ในฐานะเป็นคนไทย เป็นต้น

2. การศึกษาเพื่อการฝึกวินัยทางจิต (Education as training of mental discipline)

วินัยทางจิต คือ การบริหารงานของจิตสำนึก (ego) ที่เหมาะสมสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีของ فروยด์ ดังนี้

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ (Freud's psychoanalytic theory)

فروยด์ (Freud) เป็นบิดาของกลุ่มทฤษฎีจิตวิเคราะห์ และเป็นผู้ตั้งทฤษฎีที่เกี่ยวกับบุคลิกภาพ เรียกว่า “ทฤษฎีจิตวิเคราะห์เกี่ยวกับบุคลิกภาพ” (psychoanalytic theory of personality) ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ فروยด์ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับบุคลิกภาพของมนุษย์ว่า เป็นผลที่เกิดมาจากความตึงเครียดระหว่างแรงขับอันเกิดจากภายในร่างกาย (Inner physiological drivers) ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เช่น ความหิว อารมณ์ทางเพศ และความก้าวร้าว เป็นต้น กับความกดดันทางสังคม (social pressure) ที่เป็นตัวคอยขัดขวาง เพื่อให้บุคคลประพฤติปฏิบัติเป็นไปตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับ และศีลธรรมจรรยาที่พึงาม (Mowen and Minor, 1998, p. 202)

فروยด์ อธิบายว่า มนุษย์มีจิต 3 ระดับ คือ (1) จิตสำนึก (Conscious mind) (2) จิตก่อนสำนึก หรือจิตใต้สำนึก (Preconscious or Subconscious mind) และ (3) จิตไร้สำนึก (Unconscious mind) เป็นตัวคอยควบคุมกำกับกับพฤติกรรมของมนุษย์ให้แสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่าง ๆ فروยด์กล่าวว่า พลังผลักดันที่เป็นแรงขับให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมส่วนใหญ่ล้วนมาจากจิตไร้สำนึก จึงไม่ได้ผ่านการพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ จากความคิดที่ว่าบุคคลเกิดการรับรู้เพียงส่วนน้อยที่เกี่ยวกับแรงผลักดันภายในที่จูงใจให้เกิดการกระทำ จึงเป็นจุดเปลี่ยนความคิดที่สำคัญอย่างยิ่งใหญ่ต่อการเข้าใจบุคลิกภาพของมนุษย์ (Rathus, quoted in Mowen and Minor, 1998, p. 202)

โครงสร้างของบุคลิกภาพ (Structure of personality)

ตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ فروยด์ ได้บัญญัติศัพท์เฉพาะขึ้นมาเพื่ออธิบายโครงสร้างบุคลิกภาพว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบที่เป็นระบบ 3 อย่าง คือ อิด (Id) อีโก (Ego) และซูเปอร์อีโก (Superego) ระบบทั้ง 3 อย่างนี้จะรวมกันเข้าเป็นโครงสร้างของบุคลิกภาพขึ้น แต่จะต้องเข้าใจว่าโดยแท้จริงแล้วระบบทั้ง 3 อย่างนี้ไม่อาจแยกเป็นส่วน ๆ ได้ เป็นเพียงองค์ประกอบโครงสร้างของจิตตามสมมติฐานเท่านั้น ไม่ใช่ตามสภาพทางสรีระของมนุษย์ ระบบของจิตทั้ง 3 อย่างดังกล่าวอธิบายได้ ดังนี้

1. อิด (Id หรือ libido) หมายถึง แรงขับทางร่างกายที่กำกับบุคคลให้กระทำการต่าง ๆ ซึ่งติดตัวมาตั้งแต่เกิด และเป็นตัวกระตุ้นที่ค่อนข้างรุนแรง อันเกิดจากภาวะของจิตไร้สำนึกเปรียบได้กับกิเลส ตัณหา หรือโลภ ที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง อิดจึงเป็นแรงกระตุ้นดิ้นรนชวนขายที่จะประพฤติปฏิบัติไปตามหลักที่เรียกว่า “หลักแห่งความพอใจ” (pleasure principle) นั่นคือเพื่อหลีกเลี่ยงความเครียด (avoid tension) และแสวงหาความพึงใจในทันที เพื่อความรู้สึกและอารมณ์ที่จะได้รับเป็นไปในทางบวก

แต่อย่างไรก็ตาม ภาวะของจิตที่คิดไปนั้น อยู่ในระดับจิตไร้สำนึกหรือไม่รู้สึกตัว ซึ่งในโลกแห่งความเป็นจริงแล้ว ไม่อาจจะกระทำได้อย่างเต็มที่ จะเห็นได้ว่าความคิดของจิตที่เกิดขึ้นในบัดดลฉับพลันหลาย ๆ อย่าง ไม่อาจจะรับหรือปฏิบัติได้ในสังคมที่เจริญ ที่มีระเบียบแบบแผน ตัวอย่างเช่น เมื่อบุคคลเกิดความรู้สึกโกรธและกระหายน้ำ จิตของบุคคลนั้นก็จะกระตุ้นให้บุคคลนั้นไปหยิบหรือฉกฉวยอะไรบางอย่างที่เย็น ๆ มาดื่ม โดยจะไม่คำนึงถึงว่าจำเป็นจะต้องซื้อ หรือใครเป็นเจ้าของหรือไม่ (Loudon and Della Bitta, 1993, p.301)

2. อีโก (Ego) หมายถึง จิตที่รู้สำนึก ที่ก่อตัวและพัฒนาขึ้นมาเมื่อเด็กเจริญเติบโต เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ และความรู้สึกนึกคิด จากการเรียนรู้และประสบการณ์ที่สั่งสม จึงทำให้อีโกได้รับการพัฒนาจนทำให้บุคคลมีความสามารถในการคิดที่อยู่ในวิสัยแห่งความเป็นจริง (realistic thinking) รวมทั้งมีความสามารถเผชิญกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม รู้ว่าอะไรควรหรือไม่ควรกระทำจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นนักบริหารหรือเป็นผู้จัดการของอิด (a manager for the id) โดยอีโกจะเป็นผู้เลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสม เพื่อสนองความต้องการตามสัญชาตญาณให้เกิดความพอใจ โดยยึดถือความเป็นจริงมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา เนื่องจากจิตได้กำหนดความต้องการขึ้นมากจนเกินไป อีโกจึงจัดลำดับความสำคัญให้อยู่ในวิสัยที่สามารถจัดการได้ โดยยึดถือความสำคัญของความต้องการแต่ละอย่างเป็นหลัก รวมทั้งคอยขัดขวางยับยั้งควบคุมให้อิดแสดงออกอย่างเหมาะสม

ดังนั้น การปฏิบัติการของอีโก จึงเป็นการปฏิบัติตามหลักที่เรียกว่า “หลักแห่งความเป็นจริง” (Reality principle) นั่นคือ ความสามารถที่จะเลื่อนเวลาปลดปล่อยความเครียดออกไปได้ จนกว่าจะถึงเวลาที่เหมาะสม จากตัวอย่างข้างต้น แม้ว่าบุคคลจะเกิดความหิว ซึ่งอิดอาจจะกระตุ้นให้แย่งชิงอาหารจากเพื่อน แต่อีโกก็จะห้ามปรามเอาไว้โดยให้เหตุผลว่า เป็นสิ่งไม่ควรปฏิบัติเพราะน่าเกลียด แสดงให้เห็นถึงความตะกละและป่าเถื่อน จึงควรหักห้ามใจเอาไว้รอเวลาอีกหน่อยอาจจะได้รับอาหารมากกว่านี้ เป็นต้น

3. ซุปเปอร์อีโก (Superego) หมายถึง องค์ประกอบส่วนที่สามของบุคลิกภาพ เป็นส่วนของจิตที่เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของศีลธรรม จรรยาบรรณ และระเบียบประเพณีของสังคม หรือเป็นมโนธรรมที่อยู่ในจิตของแต่ละบุคคล อันเกิดจากการเลี้ยงดูอบรมของครอบครัวและสังคม สามารถแยกออกได้ว่า อะไรคือความถูกต้องและเป็นสิ่งดีงาม อะไรควรหรือไม่ควรกระทำ ซุปเปอร์อีโกจึงทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมทั้งอีโดและอีโก เพื่อให้อีโกประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในทำนองคลองธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่ปฏิบัติตามที่จิตเรียกร้องทุกอย่าง

ความสัมพันธ์กันระหว่างพลังจิตทั้ง 3 ส่วนนี้ นักจิตวิทยาบางท่านได้เปรียบเทียบไว้ว่า อีโดเปรียบเสมือนส่วนประกอบพื้นฐานของบุคลิกภาพทางด้านชีววิทยา ส่วนอีโกเปรียบเสมือนส่วนประกอบของบุคลิกภาพทางด้านจิตใจ และซุปเปอร์อีโกเปรียบได้กับส่วนประกอบของบุคลิกภาพทางด้านสังคม (นิภา นิธยาน, 2530, หน้า 39) บุคลิกภาพของคนจะมีลักษณะเช่นใดนั้น จึงขึ้นอยู่กับพลังใดมีอำนาจ ถ้าอีโดมีอำนาจสูง บุคคลนั้นก็จะมีบุคลิกภาพแบบเด็ก เอาแต่ใจตนเอง ถ้าอีโกมีอำนาจสูง บุคคลนั้นก็จะมีบุคลิกภาพแบบผู้ใหญ่มีเหตุผล ถ้าซุปเปอร์อีโกมีอำนาจสูง บุคคลนั้นก็จะเป็นคนมีอุดมคติเป็นนักทฤษฎี (ปรีชา วิหคโต, 2533, หน้า 242) ความสัมพันธ์ของพลังจิตทั้ง 3 ส่วน จึงสรุปได้ว่า อีโก เป็นหน่วยปฏิบัติการ เป็นตัวกลางในการแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพ และจะปฏิบัติตามแรงผลักดันของอีโด โดยมีซุปเปอร์อีโกเป็นผู้ควบคุม

3. การศึกษาเพื่อคลี่คลายคุณสมบัติที่อยู่ในตัวตนออกมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ (Education as unfolding)

กล่าวได้ว่า มนุษย์ทุกคนนั้นมีคุณสมบัติและศักยภาพซ่อนเร้นอยู่ภายใน การศึกษาจึงมีหน้าที่ที่จะนำคุณสมบัติเหล่านั้นมาขัดเกลา ฝึกฝนให้เป็นประโยชน์ ทุกวันนี้มีการนำคำว่า “ศักยภาพ” ไปใช้ โดยที่ผู้ใช้บางคนยังไม่รู้ความหมายด้วยซ้ำไป

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2543, หน้า 3) กล่าวว่า ศักยภาพ หมายถึง ผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติ และคุณลักษณะที่ตกตะกอนติดตัวนอกจากความรู้ในเนื้อหาวิชาหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบหลัก รวมกัน 9 ด้าน ดังนี้

1. ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในอนาคต ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด และทักษะการสื่อสาร

2. ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงาน ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการจัดการ ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และความขยัน อดทน ประหยัดและอดออม

3. ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ การควบคุมตนเองได้ ความรับผิดชอบและความมีวินัยในตนเอง และการช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา

ศักยภาพ (Potentiality) เป็นพลังที่สร้างสมอยู่ในสมองของมนุษย์เกิดขึ้นโดยการกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อม สะสม พัฒนา เชื่อมโยงเส้นใยประสาทเป็นประสบการณ์แห่งการเรียนรู้ ศักยภาพของมนุษย์จะแสดงออกในลักษณะความสามารถ ซึ่งจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ได้แก่ กระบวนการจัดการเรียนการสอน บทบาทของผู้สอนสู่ยุทธศาสตร์การสอนที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้แก่ การกระตุ้น และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง พัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนให้เต็มตามขีดความสามารถอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ เพื่อจุดหมายปลายทางของชีวิตที่สมบูรณ์

4. การศึกษาเพื่อสร้างความเจริญให้แก่บุคคล (Education as growth)

การจัดการศึกษาจะต้องตรงกับความต้องการของผู้เรียน มีรากฐานมาจากสิ่งที่เด็กสนใจ ให้ผู้เรียนสามารถที่จะมองเห็นประโยชน์และคุณค่าของสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และให้ผู้เรียนสามารถใช้ประโยชน์จากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาความรู้ ความคิดของตนได้อย่างกว้างขวาง และช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เปิดเสรีภาพให้คิดและทำ ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถจะพัฒนาความเจริญแก่ตนเองทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

5. การศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม (Education as life and social developing)

การศึกษาในแนวปฏิรูป คือ การปรับทั้งระบบ กระบวนการของระบบการเรียนรู้ การคิดของบุคคลและสังคมเกี่ยวกับตนเอง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ เพื่อพัฒนาสร้างสรรค์ความรู้ใหม่และสิ่งใหม่ ให้ผสมผสานได้กับมรดกทางวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น ในการจัดการศึกษาจะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายให้ครอบคลุมในทุกด้าน ดังนี้

1. ด้านการให้ความรู้และการแสวงหาความรู้
2. ด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์
3. ด้านการกระทำ ทักษะปฏิบัติและกระบวนการเรียนรู้

จุดมุ่งหมายการศึกษาทุกระดับจะเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนตามที่หลักสูตรต้องการหรือตามความปรารถนาของสังคม ซึ่งเรียกว่าพฤติกรรมการศึกษา บลูมและคณะ ได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมการศึกษาออกเป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1. พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หรือพฤติกรรมด้านสมอง
2. พฤติกรรมด้านจิตพิสัย (Affective Domain) หรือพฤติกรรมด้านความรู้สึก
3. พฤติกรรมด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หรือพฤติกรรมด้านการปฏิบัติ

1. พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain)

พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัยเป็นพฤติกรรมด้านการคิด (Thinking) ซึ่งเป็นความสามารถทางสมองในการที่จะเรียนรู้และแก้ปัญหาต่าง ๆ จำแนกได้ 2 ลักษณะคือ พฤติกรรมด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (Achievement) และพฤติกรรมด้านความถนัดและเชาว์ปัญญา (Aptitude and Intelligence) พฤติกรรมทางด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนนี้จะเกิดขึ้นจากการเรียนการสอนโดยตรง และเกิดขึ้นได้ด้วยการใช้เวลาช่วงสั้น ๆ ในการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน การจัดจำแนกพฤติกรรมทางการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาด้านพุทธิพิสัย ซึ่งบลูมและคณะพัฒนาขึ้นมา ได้รับการยอมรับในวงวิชาการเป็นอย่างมาก ต่อมาได้มีกลุ่มนักวิชาการรวม 3 สาขา คือ นักวิชาการด้านจิตวิทยาด้านพุทธิพิสัย (cognitive psychologists) นักพัฒนาหลักสูตรและวิจัยทางการสอน (curriculum theorists and educational researchers) ผู้เชี่ยวชาญด้านการทดสอบและการประเมินเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ (testing and assessment specialists) ได้ร่วมกันจัดประชุมทางวิชาการเพื่อแก้ไขพัฒนางานที่บลูมและคณะได้ทำไว้ในปี 1956 ให้ทันสมัยและสอดคล้องกับหลักวิชาทางด้านการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป (Anderson, Krathwohl, Airasian, Cruikshank, Mayer, Pintrich, Raths, and Wittrock, 2001) พฤติกรรมการใช้สมองเพื่อการเรียนรู้ในด้านพุทธิพิสัยจากส่วนของการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นเรียนรู้ที่ซับซ้อนขึ้นไปตามลำดับประกอบด้วย 6 ลำดับขั้น คือ ความรู้-ความจำ (knowledge) ความเข้าใจ (comprehension) การนำไปใช้ (application) การวิเคราะห์ (analysis) การสังเคราะห์ (synthesis)

การประเมินค่า (evaluation) ในตำราฉบับปรับปรุงได้มีการแบ่งมิติการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยของผู้เรียนใหม่ออกเป็น 2 มิติหลัก คือ 1) มิติของตัวความรู้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะย่อย ประกอบด้วย 1.1) ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง (factual knowledge) 1.2) ความรู้ที่เป็นมโนทัศน์ (conceptual knowledge) 1.3) ความรู้ที่เป็นกระบวนการขั้นตอน (procedural knowledge) และ 1.4) ความรู้ในส่วนของการยังรู้ถึงวิธีคิดของตน (metacognitive knowledge) และ 2) มิติของการใช้สมองเพื่อการเรียนรู้ หรือกระบวนการคิดด้านพุทธิพิสัย (cognitive process) แบ่งออกเป็น 6 ลำดับชั้น ประกอบด้วย 2.1) การจำ (remembering) 2.2) การเข้าใจ (understanding) 2.3) การปรับใช้ (applying) 2.4) การวิเคราะห์ (analyzing) 2.5) การประเมิน (evaluating) และ 2.6) การสร้างสรรค์ (creating)

มิติของตัวความรู้ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง (factual knowledge) หมายถึง ข้อความรู้ที่เป็นข้อความจริงเฉพาะเรื่อง สามารถแบ่งย่อยได้ ดังนี้

1.1 ความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์เฉพาะ (knowledge of terminology) เป็นความรู้เกี่ยวกับระบบการใช้ถ้อยคำ หรือสัญลักษณ์เฉพาะศาสตร์แต่ละสาขา

1.2 ความรู้เกี่ยวกับเทคนิครายละเอียดเฉพาะเรื่อง (knowledge of specific details and elements)

2. ความรู้ที่เป็นมโนทัศน์ (conceptual knowledge) ได้แก่ ความรู้ที่แสดงความสามารถในการจัดแยกหมวดหมู่สิ่งของต่าง ๆ ออกเป็นประเภท ความสามารถในการอธิบายลักษณะร่วมของสิ่งต่าง ๆ และสามารถอธิบายเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ความรู้ในการแบ่งแยกจัดกลุ่มจัดประเภท (knowledge of classifications and categories)

2.2 ความรู้ในหลักการร่วมและสรุปทั่วไป (knowledge of principles and generalizations)

2.3 ความรู้ในด้านทฤษฎี โมเดล และโครงสร้าง (knowledge of theories, models, and structures)

การพัฒนาหลักสูตรจำเป็นจะต้องใช้ศาสตร์ทางด้านหลักสูตร
ด้วยการนำทฤษฎี หลักการ และแนวคิดมาออกแบบหลักสูตร
ให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและสังคม โดยคำนึงถึง
การนำไปใช้ในทางปฏิบัติให้บังเกิดผลตามเป้าหมายของหลักสูตร
หลักสูตรที่ดีต้องมีความยืดหยุ่น เป็นพลวัต และพัฒนาขึ้นด้วย
ความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง



รองศาสตราจารย์ ดร.วาริรัตน์ แก้วอุไร

การศึกษา

ปริญญาตรี การศึกษามัธยมศึกษา สาขาวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพชีวภาพ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปริญญาเอก ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจุบัน

อาจารย์ประจำ ภาควิชาการศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร



สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร
Naresuan University Publishing House



ISBN 978-616-426-232-4



9 786164 262324

ราคา 450 บาท

<https://www.nupress.grad.nu.ac.th>